

”הספסל של תל אביב מתוח כמו בתולה בערב כלולות”: על התפתחות השפה הייחודית של עיתונות הספורט

חנן תומר

במחקר זה אני מבקש לסקור את התפתחותה של שפתם של מדורי הספורט ושבוועני הספורט בארץ ישראל ובמדינת ישראל במאה שעברה, ולעמוד על חשיבותה ותרומתה להתפתחות השפה העברית. בעוד על תקשורת הספורט נמתחת, לעיתים בצדק, ביקורת, אני מבקש להראות כי עיתונות הספורט הייתה הראשונה ששברה את תבניות הלשון המקובלות בשפה העברית, הגמישה אותה והפכה אותה למדוברת. פער זה בולט במיוחד על רקע דפוסי העבודה של אמצעי התקשורת האחרים – הרדיו ומאוחר יותר גם הטלוויזיה – שהקפידו על שפה מליצית וגבוהה.

אחת הטענות במחקר זה היא כי חידושי הלשון שאומצו בעיתונות הספורט בשנות הארבעים והחמישים הקדימו את יתר תחומי העיתונות בעשורים שלאחר מכן. טענה זו מתבססת על שתי הנחות שאציג במחקר זה: ראשית, העושר הלשוני והיצירתיות הרבה שהציגו עיתוני ושבוועני הספורט השונים בלטו מבחינה לשונית בנוף התקשורת הישראלית. שנית, מאות הביטויים שיצרה עיתונות הספורט במהלך השנים עדיין שומרים על רלוונטיות גם בימינו אנו ואף פרצו את גבולות הסיקור הספורטיבי, מה שמעיד על תרומתם של יוצרי ביטויים אלה לשפה העברית.

לפיכך נדמה שעיתונות הספורט תרמה חלק משמעותי יותר מכפי שמיוחס לה לשינוי השפה העברית. אפשר לראות זאת לא רק במאות ביטויי הלשון שבהם עשו עיתוני הספורט שימוש במאה שעברה אלא גם בשימוש ההולך וגובר בביטויי ספורט כטקסטים וביטויים חוץ-ספורטיביים, שרובם עדיין שומרים על רלוונטיות, עשורים רבים לאחר שהונהגו לראשונה.

לשון ושפה בארץ ישראל ובמדינת ישראל

הלשון משמשת ככלי חשיבה וביטוי והיא הערוץ המרכזי שדרכו מעבירים בני האדם מדור לדור מידע על התנהגות חברתית.¹ מתקיימים בה יסודות מתחרים להבעת משמעות נתונה,² והיא משמשת כמקור לידיעה על העולם.³ הלשון של תקשורת ההמונים אינה אחידה ומשתנה בהתאם למדיום, לתחום העיסוק ולקהל היעד. למעשה השפה היא צופן – מערכת של סימנים המשותפת למוען ולנמען – המשמש את תקשורת ההמונים

להעברת מסרים לנמענים. אולם אין היא הצופן הבלעדי; לצידה קיימות מערכות סימנים אחרות המלוות את סימני הלשון ולעיתים אף ממירות אותם, כגון צילומים, ציורים וסימנים פארא-לשוניים כגון שימוש באותיות דפוס מסוגים שונים, סימני פיסוק, חלוקה לפסקות, הדגשות ועוד. כל קורא בוחר כיצד לתרגם צפנים אלה ולפיכך השימוש בלשון טומן בחובו התנהגות חברתית, כיוון שהוא כפוף לנורמות חברתיות.⁴

לשון העיתונות היא לשון כתיבה סטנדרטית המשפיעה על ציבור גדול של דוברים.⁵ בניגוד ללשון הספרות, לשון העיתונות אינה מתימרת להיות אמנותית, אלא לשרת את צורכי היומיום המשתנים בתדירות גבוהה. כמי שחייבת למשוך את תשומת ליבם של הקוראים בכל רגע נתון, מייחסת לשון העיתונות תפקיד משמעותי לא רק לטקסט עצמו אלא גם למרכיבים אחרים, כגון מקום הפרסום, עיצוב הכותרות, הוספת התמונות ועוד.⁶ יתר על כן, ללשון העיתונות תכונות המגביהות אותה (פורמליות, נורמטיביות), ותכונות המנמיכות אותה (שימוש בעגה, סלנג, הנמכה של הלשון), בהתאם לקהל שאליו היא פונה.

כבר בימי אליעזר בן-יהודה מילאה העיתונות תפקיד מכריע בעיצובה של העברית בת זמננו בכלל ושל סגנון הכתיבה בפרט. העברית של העיתונות הכתובה סייעה, לצד גורמים אחרים, לתחיית הדיבור העברי בעיקר באמצעות הפצתם של חידושי לשון,⁷ והקפדה על לשון תקנית ונקייה.⁸ הלשון העברית ששימשה את כותבי העיתונים הראשונים במאה התשע-עשרה ותחילת המאה העשרים הייתה דלה ובלתי מגוונת מצד אחד, ומליצית מן הצד האחר. כיוון שלא הייתה שגורה בפיהם של הכותבים, והשימוש שעשו בה לא היה שימוש פעיל ושוטף, הם הרבו לשבח ביטויים מן המקורות העבריים המוכרים להם. אליעזר בן-יהודה ראה בעיתון אמצעי ראשון במעלה להפצת חידושי לשון. למעשה הייתה זו אחת המטרות העיקריות שלשמן הוציא את העיתון הצבי (1885) ומאוחר יותר את האור (1910), ורבים מחידושי הלשוניים זכו להשתגר בלשון הדוברים הודות לפרסומם בעיתונו.⁹

העיתונים בתקופת היישוב היו חדורים רוח של שליחות בכל הנוגע להחייאת השפה העברית. בשנים אלה נמנעה העיתונות כמעט לחלוטין משימוש במילים הלקוחות משפות זרות, וגם השימוש בביטויי עגה היה מצומצם ביותר.¹⁰ הדבר בא לידי ביטוי לא רק בהסתמכות על מקורות עבריים ובהימנעות משימוש בביטויי לעז, אלא גם בהקפדה על לשון נקייה. במקרים שבהם נעשה שימוש במילים לועזיות, היה זה בגלל היעדר חלופה עברית ראויה. כחלק מהנטייה הכללית להחיות את השפה, נהגה העיתונות לחדש מילים ומושגים בעיקר כחלופה למילים הלועזיות שטרם נמצא להן תרגום הולם.¹¹ מילים רבות שהתקבעו במשך השנים בשפה העברית, נולדו למעשה בדפי העיתונות,¹² אם משום שנוצרו בידי העיתונאים ואם משום שהעיתונות הפיצה אותן.¹³

מדורי הספורט החלו להופיע בעיתונות בארץ ישראל כבר ב-1919 כפרסומים בלתי קבועים. שנות העשרים היו שנים של ניסוי וטעייה בכתיבה עיתונאית ספורטיבית כיוון

שעיתונאי הספורט התמודדו עם אתגר קשה במיוחד: תיאור תחרות ספורטיבית באוצר מילים קטן. אתגר זה הביא לשימוש בביטויים שונים לתיאור הנעשה במגרשים. בין היתר עשו עיתונאי הספורט שימוש בשאילת מילים וביטויים משפות לועזיות (בעיקר אנגלית, רוסית וגרמנית), בסלנג (עגה), בדימויים משדות סמנטיים אחרים, בשפה מליצית, באמצעי הבעה המושתתים על רגש, בסוגים שונים של רטוריקה, במטפורות ומשחקי מילים, בזכרונות לשון ובפרפרזות.

השפעות השפות הלועזיות על דיווחי הספורט

אפשר לראות את התפתחות הלשון העברית, בין היתר, גם בדיווחי הספורט בעיתונות היומית, שהרכבו להשתמש בתחילת הדרך במילים לועזיות – מגמה שהיית קיימת גם בעיתונות הכללית – ואף להמציא מילים כדי לתאר אירועי ספורט. לשון עיתונות הספורט בשנים אלה (ובמידה רבה גם מאוחר יותר) הייתה משופעת במילים לועזיות ובביטויים חדשים שהושפעו מלשונות לועזיות.¹⁴ שאילת מילים משפות זרות נחשבה להליך טבעי ובהוויה הישראלית, שהתבססה על קליטת עולים מארצות שונות בפרק זמן קצר, הביאה לכניסת מילים לועזיות רבות שבמרוצת הזמן הפכו להיות חלק בלתי נפרד מאוצר המילים של שפה זו.¹⁵ עם זאת, למרות המרתן של מילים לועזיות רבות למילים עבריות מאוחר יותר, לא פסקה השפעת השפות הלועזיות על לשון העיתון, בעיקר בתחום הלקסיקלי. השפעה זו בולטת בתחום סיקור הספורט בעיתונות הכתובה. על פי רפאל ניר,¹⁶ בכל הנוגע להשפעתן של שפות זרות על השפה העברית נהוג להתייחס לשלוש תופעות מרכזיות: שאילת משמע (Loan Shift), תרגום שאילה וחיקוי דרכי תצורה. שאילה לקסיקלית היא תהליך סמנטי שאינו כרוך ביצירתה של מילה חדשה אלא בשינוי משמעותה של מילה רווחת בלשון. תוצאת השאילה היא דחיקת המשמעות הישנה של המילה על ידי המשמעות החדשה, או יצירת 'דו-קיום' בין המשמעות הישנה לחדשה. תרגום שאילה הוא תהליך דומה לשאילת משמע, אולם כרוך בתצורה של מילה חדשה או של צירוף חדש על פי כללי הלשון העברית, המבוססת על דרך התצורה של מילה לועזית בעלת משמעות דומה. חיקוי דרכי תצורה הוא מיזוג שורש עם צורה של משקל או של בניין. אפשר לראות דוגמאות לשאילת משמע ולתרגום שאילה בעיתונות הספורט בשנותיה הראשונות.¹⁷

הצפירה (1920): "ביום א' בשבוע זה הייתה ברינאסי התחרות פוטבול בין שרי הצבא הצרפתיים בוורשה ובין מחנה המשחקים בפוטבול של המכבי [...] זמן רב לא הביא המשחק לידי שום תוצאות. פתאום הצליחו הצרפתים 'לקלוע כדור' אל המכבים, אשר מיהרו תכף להשיב לצרפתים כפעלם".¹⁸

דאר היום (1923): "את הכדור מקבל השמאלי קיצוני של עפר – סימון – הוא מתקדם ובבעיטה יפה מהזווית מכה שער לנס ציונה. התקפת חלוצי נס ציונה נעשית יותר מתאמצת וכתוצאה מזה הם מכים עוד שני שערים לעופר".¹⁹

דאר היום (1930): “ברגע ה־22 עולה בידי יעקבי לתפוס את הכדור ולמסרו קדימה, חרש בא במרוצה, יורה ירייה נאמנה שלא נתנה להיעצר לשער הפועל וזוכה בשער הראשון לטובת קבוצתו.”²⁰

דאר היום (1931): “מבין המשחקים ראויים לשבח בקבוצה המנצחת – אפיס, השוער הצעיר שעמד על הגובה הדרוש במשך כל המשחק. גם כאשר (שוער החשמונאים) הציל בעיטות חזקות קלועות לשער.”²¹

יש להניח כי ביטויים כגון “לקלוע כדור”, “יורה ירייה” או “מכה לשער” בהקשרן הספורטיבי שאולות ממונחים לועזיים דומים – hit the ball או score a goal, fire a shoot – שהופיעו מעת לעת בעיתונות הספורט הלועזית. יצירת מילים חדשות הייתה בעיקר נחלתו של דאר היום שעורכו, איתמר בן אב”י, המשיך בדרכו של אביו, אליעזר בן־יהודה, והדגיש את הצורך המידי במציאת מונח עברי לכל דבר של ממש בעולם המציאות. כנגד זה היה הארץ רחוק ביותר מחידושי לשון ורק לעיתים רחוקות יותר ניסה להנהיג חידושי לשון, שגם הם התקבלו לאחר היסוסים והסתייגויות.²² איתמר בן אב”י כינה את שפת העיתונים שאותם ערך “דיבור מודפס”. הדיבור היה אמור להיות מושפע מהטקסט הכתוב, להתפשט למרחב הציבורי ואז לחזור ולהירשם כ”דיבור מודפס” בעיתון.²³ ייתכן שזו גם הסיבה להימצאותם של תרגומי שאילה רבים בעיתון דאר היום בתחום הספורט, ובהם “כדור מעופף” למונח כדורעף, “כדור־ים” למונח כדור מים או “יריות זלפיות” כתחליף לביטוי קליעה למטרה.²⁴

יש להניח כי כיוון שחלק מהמונחים היו חדשים והיה ספק אם הקורא מבין את המונחים הללו, החליט הכותב, לעיתים, להשתמש בתיאורים שונים (לאותה המילה) באותה כתבה במקביל, כגון בעיתון דאר היום:

(1927): “תחרות בוקס גדולה בניו־יורק: גיבור אירופה בהתגוששות, הגרמני מקס שמרלינג, קיבל הזמנה לבוא לאמריקה ולהתחרות בניו יורק, עם ברלינבאך, שהיה שנים רבות הגיבור העולמי בהתגוששות.”²⁵

(1931): “עונת כדורגל הולכת ומסתיימת בכל ארצות אירופה [...] הצ’מפיון של הליגה הבריטית לשנת 1931 היא קבוצת ‘ארסנל’ [...] האמן בצרפת היא קבוצת ‘קלוב פרנסיי’. בספרד זכתה קבוצת ‘אטלטיק בלבוואה’ בתואר אמן של השנה [...] בהונגריה זכתה בתואר הטשמפון של שנת 1931 קבוצת ‘אופשט’, שביקרה לפני שנתיים במצריים.”²⁶

במקרים שבהם ענף הספורט או המונח לא היו מוכרים, הוכנס הסבר בגוף הכתבה, תוך שימוש במילה בשפת המקור. למשל דבר (1938): “בתכנית: משחקי כדורגל, כדוריד, כדורסל, ‘פאלוט’ (משחק כדור תוך החלקה, שהונהג בזמן האחרון בצרפת ובבלגיה ושנכלל גם בתכנית האולימפיאדה), אתלטיקה קלה, טניס ואופניים.”²⁷

יש להניח כי ההבדלים הלשוניים בין העיתונים השונים נבעו, בין היתר, מסגנון הכתיבה השונה של כל עיתונאי וממידת היכרותו עם השפה העברית. אולם לעיתים

בגויים

אמנים בכדור רגל בשנת

1931.

ענת כדורגל הולכת ומסתיימת ככל ארצות אירופה. עד השבוע האחרון ידועות כבר תוצאות הגמר דלהלן :

הצ'מפיון של הליגה הבריטית בשנת 1931 היא קבוצת „ארסנל“. קבוצת „וסט ברומביטש אלביון“ זכתה בנביע הבריטי של השנה. יש לציין שהקבוצה שזכתה בנביע הבריטי משהתפת בליגה מסדרנה שניה.

האמן בצרפת היא קבוצת „קלוב פרנסיו“. במספר זכתה קבוצת „אטלטיק בלכואח“ בתור אר אמן של השנה.

בהונגריה זכתה בתואר הטשטפון של שנת 1931 קבוצת „אופשט“ שבקרה לפני שנתים כמצרים.

שימוש במספר תיאורים שונים לאותה המילה – צ'מפיון, אמן וטשטפון – באותה הכתבה במקביל (דאר היום, 26.6.1931)

ניכרו הבדלים בשפת הדיווח הספורטיבית גם בין דיווחים באותו עיתון שדיווח, למשל, פעם אחת על תחרות כדורגל ופעם אחרת על תחרות פוטבול; פעם אחת על כדור רשת ופעם אחת על טניס. שינויים אלה מלמדים, ככל הנראה, על סגנונות כתיבה ועריכה שונים בקרב הכתבים והעורכים בעיתונות הספורט באותן שנים, שייתכן שנבעו גם מארץ מוצאם. לכך יש להוסיף את העובדה כי המדורים והכתבות פורסמו בצורה בלתי סדירה שייתכן שהשפיעה על עריכת הכתבות עצמן על ידי עורכי העיתונים.

אברהם טנא מוסיף כי תרומתן של הלשוניות הלועזיות לעברית פעלה בשני תחומים נפרדים: שאילה ויצירת מילים עבריות חדשות. השאילה מלמדת על מגע תרבותי בין החברה הלשונית המשאילה לחברה השואלת ואילו יצירת המילים החדשות היא פועל יוצא מכך, כיוון שבמקרים רבים השאילה גורמת ליצירת מילה חדשה שלא הייתה קיימת.²⁸ כך קרה שבשנות העשרים והשלושים הייתה עיתונות הספורט, ולא רק היא, משופעת בשאליות משמע ותרגומי שאילה שהושפעו מהשפה האנגלית – ככל הנראה עקב השלטון הבריטי בארץ ישראל – שחלקם רלוונטיים גם כיום: "השחקן המצטיין בשדה" (field), "גילה יכולת טכנית" (technical ability), "בעיטה חופשית" (free kick), "בעיטת עונשין" (penalty kick), "הפועל הוביל במהלך המשחק" (to lead), "30,000 מסתכלים" (viewers), "ספירת הפינות היא 4:1 לטובת הפועל" (corners) ועוד.

למעשה אפשר לומר, בהכללה מסוימת, כי השאילה מהשפה האנגלית עמדה במרכז דיווחי הספורט בעיתונות היומית. על פי ראובן (רוביק) רוזנטל, כמעט בכל דיווח בנושא ספורט בעיתון נמצאו מילים לועזיות שנכתבו בעברית או מילים שתורגמו מאנגלית לעברית. שיח זה כלל מונחים נוספים שהופיעו תדיר בעיתונות: "קורנר", "בק", "ליברו" (מילה באיטלקית), "סטופר", "אאוט", "פס", "דאבל פס", "דריבל", "פאלש" (מילה בגרמנית), "וולי", "אופסייד", "פאול", "גול", "ליימן" ועוד. שיח זה כלל גם את המילה "פנדל", שהיא גרסה ביידיש של המילה Penalty, כאשר ה'ד' מוחדרת לפני ה'ל', כמו בשמות שיינדל ומנדל. הפנדל הוא המונח היחיד שנותר כמות שהוא מימי המנדט ולא זכה לעברות (למעט המינוח "בעיטת אחד עשר" שבו כמעט לא נעשה שימוש בעברית).²⁹ כך זה נראה באחת מגני רבות מהכתבות במדורי הספורט:³⁰

דבר (1931): "הופעת הפלוגה [squad] האנגלית המפורסמת עוררה עניין רב והקהל נהר בהמוניו [...] המשחק [player] החדש, אמנון, מילא את תפקידו באמונה ואין ספק שהוא בעל סגולות מעולות, אבל עדיין לא הספיק להיות 'בשר אחד' עם שאר החלוצים [...] הפלוגה [squad] האנגלית עושה רושם טוב במשחקה העדין ומלא ההבנה [...] גם שורת הרצים הייתה טובה אולם ההתקפה לא אימתה את התקוות שתלו בה (בייחוד הקיצוניים [wings]). היריות על השער [shots on goal] ובעיטות הקרנות החטיאו את המטרה [miss the target]. הגול [goal] לזכות האנגלים בא מעונש [penalty] 'אחד עשר מטר' (אגב – עונש שני כזה לא נוצל ע"י האנגלים: החטיאו למטרה [miss the target]) והגול לזכות העבריים – מבעיטת קרן (גם על זה ראוי לברך 'שהחיינו' אצלנו)".³¹

בהיעדר היכרות עם מונחי הספורט, פנו העיתונאים לא פעם לשפה שהייתה מוכרת להם יותר – השפה הצבאית – ושאלו ממנה מילים לתיאור אירועי הספורט שעליהם דיווחו. יש להניח כי גם בהקשר זה היה השימוש במונחים צבאיים-מלחמתיים שאול מהשפה האנגלית ומהשימוש שעשו עיתונאי ספורט מעבר לים בשפה זו בדיווחי הספורט שלהם. רוביק רוזנטל סבור כי הספורט נחשב לדרך של חיקוי וסובלימציה של פעילות מלחמתית.³² משחק הכדורגל, למשל, הוא מעין שדה קרב שבו מנסה כל צד לפרוץ אל הטריטוריה של היריב ולפיקך שואבת שפת הכדורגל ביטויים שונים מתחום זה: הגנה, התקפה, הבקעה, חדירה וכיבוש. הביטויים האלה עברו תהליך של טעינה כפולה: מאחר שהם מזוהים עם תחום הספורט אך משמעותם רחבה יותר, מהדהדת בהם משמעותם הספורטיבית גם בשימוש הרחב ובמידת מה מעדנת אותם. לדברי משה אזר,³³ הדמיון בין שדה הקרב למגרש הספורט נובע מעצם התחרות בין שתי קבוצות יריבות, שמטרת כל אחת היא לגבור על יריבתה ולהשיג את הניצחון.

הצבי (1912): "משחק הכדור ברגל או כמו שקוראים האנגלים Foot Ball [הטעות במקור]. על גבול המושבה, על כיכר רחב ידיים, בחלקת האדמה של חובבי ציון, יוצאים צעירי המושבה רעננים ומלאי כוח, לשחק במשחק הנחמד הזה שהוא כעין

התעמלות. המשחקים מתפלגים לשני מחנות. לכל מחנה יש מלך [שוער], שר [מגן] ופקידי צבא [שאר השחקנים]. אסור לנגוע ביד את הכדור הגדול הזה, אך ורק ברגלו, ראשו, גבהו וחזהו של המשחק".³⁴

דאר היום (1919): "כדור הרגל – למרות עונת החם, מתעסקת הקבוצה הספורטית [הטעות במקור]. ע"י ההסדרות "המכבי" במשחק זה בחריצות ובהתמדה. כבר הספיקה הקבוצה הזו לסדר פלוגת משחק ראשונה שהופיעה במערכה נגד הפלוגה האנגלית הכי טובה בירושלים".³⁵

דאר היום (1923): "בשם הוועד מסר הד"ר אפשטיין את 'גביע הכסף העברי' למפקד מכבי נס ציונה (מר בנימין זיתטוב). מפקד קבוצת מכבי (חיפה) לחץ את ידי חברות המנצח באמרו לו: אתם לקחתם את הגביע כי ראויים אתם לו".³⁶

עיתונות הספורט לא הייתה שונה בהקשר זה מהעיתונות הכללית ו"יבאה" לדיווחי הספורט מונחים רבים משפות לועזיות, גם כאלה שאינם קשורים לספורט. כך, למשל, נכתב בדאר היום כי "התקפת האורחים הייתה נועזה יותר ומלאת טמפון",³⁷ "את מקומם [של שחקני ההרכב] מילאו שני שחקנים מהרזרבה".³⁸ בדבר נכתב כי "לעיתים קרובות יצרה פוזיציות נפלאות ולחצה על האורחים בלי הרף",³⁹ "הקלוב התגבר לפני זמן קצר על קבוצת המכללה המצרית",⁴⁰ "תקף 'הפועל' כמעט כל הזמן את שער 'המכבי' והחזיק את האיניציאטיבה בידו".⁴¹ בצפון-חיפה כינו את משחק הכדורגל "משחק הרבנש".⁴² תרגומי השאילה באו לידי ביטוי גם בביטויים רבים שהופיעו תדיר בעיתונות בכלל ובעיתונות הספורט בפרט. בולט בהקשר זה הוא המונח "עמד על הגובה", שהוזכר בדיווחי העיתונים על משחקי הכדורגל בשנות העשרים והשלושים. בדאר היום, למשל, הרבו להשתמש בו כדי להעיד על משחקו של שופט המשחק: "השופט לא עמד על הגובה הדרוש"⁴³ או "השופט קרול עמד על הגובה הדרוש".⁴⁴ ביטוי זה שאול ככל הנראה מהשפה הרוסית ולא האנגלית (המקור הרוסי הוא na vysote). עם זאת, נוכח ההשפעה האנגלית על דיווחי הספורט בעיתונות העברית בשנים אלה, אי-אפשר לשלול את ההנחה כי ייתכן שביטוי זה הוא עברות של הביטוי stand tall שפירושו עמד כמו שצריך / עשה את העבודה כראוי. חוסר הבהירות לגבי מקור הביטוי מדגים את ההשפעות הרבות שהיו לשפה העברית משפות אחרות, בעיקר רוסית ואנגלית.

עם זאת, לצד השאילה מהשפות הלועזיות ניסו העיתונים גם לשמור על ציונה של השפה העברית. דוגמה לכך היא השימוש במילה "אספורט". בשנות העשרים והשלושים השתמשו עיתונאים רבים במילה "אספורט" במקום במילה "ספורט". חלק ממדורי הספורט בעיתונים נקראו "רשימה אספורטיבית", "בעולם האספורט", "אספורט"; במקרים אחרים נעשה שימוש במילה זו כדי לתאר פעולות ספורטיביות שונות. המילה "אספורט" נועדה לשוות למילה "ספורט" גוון של מילה עברית, באמצעות תוספת א' האופיינית למילים יווניות שזכו לגרסה עברית, כמו אצטדיון, אכסניה ועוד, כיוון שבעברית לא ייתכנו מילים המתחילות בשווא נח. ניסיון זה נכשל ובשנות השלושים

אספורט* הציד

מאת אהוד בן-יהודה

* מר אהוד כותב לנו: בשביל המלח הלך-
עזית "ספורט" קבע אליעזר בן-יהודה את המונח
העברי "ס ל ע ב" והיא נמצאת בכתב עם
ההוראה: "להכניס בשמוש".

הציד נחשב אצל האנגלים כ"מלעב השרח"
המלעב היותר חשוב. כי על ידי כך נעשים הם
גמישים מאד, זריזים, אמיצים ובעלי אחריות,
חושי הראיה והשמיעה מתפתחים מאד. העצבים
נעשים ש ק ט י ם וכו' בומן ע ר י ם
ו מ ת ז ח י ם.

הפרסום הראשון וככל הנראה היחיד של המילה "מלעב"
– הפירוש העברי למילה ספורט – בעיתונות העברית
(דאר היום, 23.10.1931)

והארבעים חזרו העיתונים לשימוש במילה "ספורט". לניסיון זה קדם ניסיון של אליעזר
בן-יהודה להחלפת המילה הלועזית "ספורט" שנים קודם לכן, במילה העברית "מלעב"
(ראו דוגמה). גם ניסיון זה לא צלח ומעמדה של המילה ספורט נותר ללא שינוי.

עגה (סלנג), דימויים ושדות סמנטיים אחרים

אחד ממאפייני עיתונות הספורט המודרנית היה השימוש בעגה. עיתונות הספורט עשתה
(ועודנה עושה) שימוש נרחב בשפת העגה, בין היתר גם לצורכי התבדלות. ניתן להבחין
בניצני השימוש בעגה בשפת הספורט בעיתונות הארץ-ישראלית כבר בשנות השלושים:

הצפון חיפה (1926): "התחרות הזו נועדה להיות ה'מסמר' של העונה הספורטיבית
בחיפה [...] מקץ רבע שעה, סמט, חלוץ הפועל, בהשתמשו ב'חור' מהגנת המכבי,
מצליח להעביר את השער הראשון לטובת קבוצתו"⁴⁵.

דבר (1931): "בהתחרות לכדור רגל השבת בין הקבוצה הביירונית לבין 'הפועל', לא
הפליאה הקבוצה האורחת לעשות [...] אין ברשותה אף 'כוכב' אחד. גם 'תותחנים'
מהמין המשובח לא בלטו"⁴⁶.

דאר היום (1933): "הצטיינו בקבוצת סלביה: הרץ המרכזי, 'הגה המשחק' אשר חלק
כדורים רבים לשורת החלוצים [...] ראויים לשבח מקבוצת הפועל [...] הרץ המרכזי פוקס
שהיה 'מפתח המשחק' ונמצא תמיד על יד הכדור וחלק כדורים רבים לחלוצים"⁴⁷.

בדוגמאות אלה מילת העגה מוקפת בגרשיים. השימוש בגרשיים נהג בשנים אלה כיוון שהעורכים או הכתבים חששו שהסטייה המטפורית לא תהיה מובנת לקורא. זאת להבדיל מתרגומי השאילה שרובם לא הוכנסו לגרשיים, אולי מפני שנחשבו למובנים יותר לקוראים. דן כספי ויחיאל לימור הדגישו כי במשך עשרות שנים הוקפו ביטויי העגה במירכאות כדי להדגיש את חריגותם מהלשון התקנית. בשלהי שנות השבעים החלו המירכאות להיעלם בהדרגה ובמהלך שנות השמונים השימוש בעגה היה כבר חלק מהשפה העיתונאית.⁴⁸

הוספת לשון עגה לדיווחי הספורט בעיתונות היומית הייתה רק חלק מעיצוב שפת ספורט ייחודית בשנים אלה, שבאה לידי ביטוי גם בדימויים ובהשאלת תיאורים משרות סמנטיים אחרים. טנא סבור כי כדי להעצים את ההתרגשות הרבה מדיווח הספורט מדלגים כתיבי הספורט בין ביטויי עגה לסיסמאות פרסומת, ניבים מקובלים והתחכמויות מפולפלות ומייצרים משפטים הדורשים מהקורא תחכום רב בפענוחם.⁴⁹ בליל סגנונות זה הוא אחד המאפיינים הבולטים של עיתונות הספורט בישראל (וייתכן גם שבעיתונות הכללית כולה, נושא שלא נבדק במסגרת מחקר זה), וגם הוא בא לידי ביטוי כבר בראשית דרכה. בשנות השלושים והארבעים השימוש בסגנונות אלה היה מצומצם ונכון ברובו, הווה אומר שהפתגמים והדימויים צוטטו כהלכה ושובצו בחלק מהכתבות. אולם בעשורים שבאו לאחר מכן תפסה מגמה זו נפח מרכזי הרבה יותר וכתוצאה מכך החלו גם שיבושי הלשון. להלן דוגמאות מספר לשימוש יצירתי בדימויים בדיווחי הספורט בעיתונות היומית בשנות השלושים: "הקהל הירושלמי היה צמא להתחרות ממדרגה א'",⁵⁰ "השער שנלכד לא הספיק 'לחמם' את שתי הקבוצות", הם היו המושלים על המגרש",⁵¹ "השנה הייתה שנת בצורת לספורט העברי",⁵² "כנראה שקעה שמשו של ג'ק דמפסי לעולמים",⁵³ "מפלת פורטוגל הייתה בכחינת 'בור כרה ויחפרהו'.⁵⁴ עם זאת, בניסיון לבדל עצמם מעיתונאים אחרים – ייתכן שכחלק מהתחרות בין העיתונים באותן שנים – יצרו עיתונאי הספורט לא פעם שפה ייחודית משלהם, משופעת בדימויים, השאלות ומטפורות יצירתיות. שפה זו מייחדת את תקשורת הספורט עד ימינו וכאן ניצניה הראשונים.

דאר היום (1934): "חלוצי חשמונאי למרות יתרונם במשך כל זמן המשחק ולחצם הרב אל שער פ"ת, לא הצליחו ממאה אפשרויות של הבקעה לנצל גם אחד [...] הרץ המרכזי של חשמונאי [...] נ [...] בעיטה נהדרת של איצלה מחטיאה כחוט השערה [...] אחרי שורה של התקפות חשמונאים, מגיעים המושבתיים ל'רשות הדיבור' ועורכים התקפה מתוכננת יפה [...] יש התפרצויות ובעיטות נאות אולם הכל הולך לאבדון".⁵⁵

כיוון שהעברית בימיו של בן-יהודה הייתה לשון בעלת מעמד ספרותי מובהק, וכיוון שהיה חסר לה דווקא הממד של דיבור היום-יום,⁵⁶ שאותו השלימה עיתונות הספורט, תוארו לא פעם תחרויות ספורטיביות בשימוש מעורב בשפה מליצית-ספרותית גבוהה ועגה, כפי שאפשר לראות בעיתון דבר:

דבר (1931): “בהתחרות לכדור רגל השבת בין הקבוצה הביירונית לבין ‘הפועל’, לא הפליאה [מליצה] הקבוצה האורחת לעשות [...] אין ברשותה אף ‘כוכב’ [עגה] אחד. גם ‘תותחנים’ [עגה] מהמין המשובח לא בלטו. הקבוצה הביירונית התחילה את המשחק במהירות, במרץ רב ובמשך 20 רגע הצליחה לתקוף – התקפה מסוכנת – את שומרי השער [השאלה – goalkeepers] של הפועל.. אולם לאחר זמן קצר כאילו קוצצו כנפיה [מליצה]. משחקי הקבוצה עייפו, לא עמדו בפני קרני השמש [מליצה], עצרו את המהירות ומסרו את היוזמה ל’הפועל’. קבוצת ‘הפועל’ על אף מגרעותיה הרבות ולמרות חולשת אחדים מחבריה, בייחוד המקשר הימני [השאלה – midfielder] והמגן האחורי, עלתה על יריבתה בכמה מעלות [מליצה]”.⁵⁷

בלשונם של עיתונאי ספורט אפשר למצוא שימוש באמצעי הבעה שונים המושתתים על פנייה אל הרגש לשם שכנוע או האדרה של המתואר בכתבה. אפשר לשייך זאת לרגש הקשור לדיווח על ענפי הספורט השונים (שמטבעם מעוררים רגשות) או לרצון לשכנע בגודל האירוע מחד גיסא או במידת חומרתו מאידך גיסא. אמצעים ריגושיים אלה באים לידי ביטוי, בין היתר, גם בכתבות, בדיווחים ובמאמרים בתחום הספורט בעיתונות הכתובה. אפשר להבחין בסממנים ראשונים של שימוש במאפיינים אלה בהתפתחות עיתונות הספורט בארץ ישראל בשנות השלושים והארבעים. לצד תיאורים מעצימים כגון “הנססציה הספורטיבית הגדולה ביותר בחיינו הוא הניצחון של הכוח ת”א על מכבי ת”א בשבת האחרונה בתוצאה גבוהה של 3:1”⁵⁸, או תיאורים פיגורטיביים כמו “משחק דמים על מגרש הפועל חיפה – האם זהו ספורט?”⁵⁹, הופיעו גם כתבות ודיווחים הכוללים מגוון אמצעים רטוריים ריגושיים:

הבקר (1942): “כמעמד קהל עצום, שכמוהו לא היה במגרשי הספורט במושבות ארץ ישראל, נתקיימה ביום הראשון (14.6) על מגרש מכבי רחובות תחרות כדורגל בינלאומית בכדורגל בין בית”ר תל אביב לבין נבחרת הצבא הפולני החונה בארץ [...] הייתה זו ההופעה הראשונה של הפולנים על מגרש כדורגל בארץ. במצרים שיחקו פעמים רבות ובהצלחה גדולה נגד קבוצות מצריות מהליגה הראשונה [...]. בתחרות נוכח קהל עצום [...] המגרש לבש חגיגות יתרה והוכשר במיוחד למשחק [...] כעבור רגע אחד בדיוק, מעלה הקיצוני שניידרוביץ’, שמהירות משחקו וריצתו עוררו את התפעלות אלפי הצופים את התוצאה 3:0 [...] השחקנים המייצגים את שתי האומות מרגישים כי [...] אלפי עיניים עוקבות במתיחות ובהערצה אחרי מבצעייהם הנאים [...] שער נקי ויפה כזה, כך אמרו מביני ספורט כדור-רגל לא הובקע מאז ביקור ‘אדמירה’ וינה [...] קריאות הניצחון מגרונות אלפי הפולנים וקול החצוצרה – אדירות”.⁶⁰

יצירת שפה ייחודית

יחיאל לימור תיאר שינוי הדרגתי בשפת העיתונות בישראל בעשורים הראשונים לקיומה של המדינה: השימוש במקורות הקלאסיים התמעט, השפעות הלשון העממית האנגלית

האמריקנית גברו ומצאו ביטוי מעל דפי העיתונות ואילו הלשון ה"נקייה" נדחקה החוצה.⁶¹ נדמה שטענה זו נכונה גם בכל הנוגע לשפת עיתוני הספורט, כאשר השימוש במאפייני לשון שונים במדורי הספורט הלך והתעצם בשנות הארבעים. לצד החשיפה הגדולה יותר לסגנונות כתיבה שונים בעיתוני ושבועוני ספורט מעבר לים, גדל מספרם של העיתונים והשבועונים ואתם גדל גם פרץ היצירתיות בתיאור אירועי הספורט השונים.

אפשר להבחין בהבדלים בין שפת הסיקור הרשמית והמכובדת של שנות הארבעים ובין שחרור הרסן הלשוני בשנות החמישים. ראו למשל בדבר (1942): "בעת זו של ירידה והתנוונות בכדורגל, זומנה לנו בשבת 13 לח. ז' שעה קלה של קורת רוח. שלישיית ההגנה [...] עמדה כחומה בצורה. שלישיית הרצים [...] הייתה זריזה למדי וההתקפה – חרוצה ובטוחה. [...] עם כל הכרתנו לשחקנים הקשישים [...] אי אפשר לומר שע"י חזרתם נפתרה השאלה בדבר הבראת הרכב הקבוצה".⁶² כך זה כבר נראה בשנות החמישים:

ספורט לעם (1954): "היוגוסלבים הצטיינו במשחק מלוכד והכדור ריקד מרגל לרגל [...] הכדורגל של 'וויבודינה' מבוסס על תכליתיות, מסירות מהירות קדימה לקיצונים הזרזים, הפורצים מהאגפים ומגישים את הכדור לשלישייה הפנימית הבינלאומית 'על מגש' [...] מיליבנוב הגבוה משכמו ומעלה עמד כחומה בלתי נפרצת. רייקוב היה הרוח החיה בכל הקבוצה [...] שחקן זה הוביל את קבוצתו בתבונה רבה וירה לשער בעיטות פצצה אדירות [...] החלוץ המרכזי ניחן בגוף מוצק והוא מתפרץ כסופה שאינה יודעת מעצור".⁶³

ההסבר לשינוי זה מתחלק לשלושה חלקים. ראשית, צורך לתרגם מושגים לוועזיים לעברית, מה שהביא ליצירתיות מצד הכותבים. שנית, ההשכלה של העיתונאים השתפרה בשיעור משמעותי. ושלישית, שפת העיתונות התעשרה עם הזמן. לימור תיאר כיצד לשונם של העיתונאים יצרה מגמה כפולה: דלדול השפה מחד גיסא והתעשרותה מאידך גיסא.⁶⁴ שאיבת הביטויים משפת הרחוב עשויה ללמד על כך שהעיתונות לא הייתה מנוכרת לחיי היום-יום וניסתה להתאים את השפה העיתונאית הכתובה לשפה המדוברת כדי לגשר על פערים אפשריים של ידע והבנה. ריבוי מילות העגה והשתלטותה של השפה המדוברת על השפה הכתובה מלמדים גם כי העיתונות ויתרה על התפקיד החינוכי ועל היומרה לא רק לשקף את השיח הציבורי אלא גם לנסות לעצבו, לפחות מבחינה לשונית. בין השנים 1945-1953 יצאו לאור שבעה שבועוני ספורט: **אספקלריה של הספורט** (1946-1948), **ספורט השבוע** (1947), **קול הספורט** (1948), **הספורט הלאומי** (1951-1949), **ספורט ישראל** (1949-1954), **ספורט לעם** (1951-1954) ו**הספורט החדש** (1953). לשבועונים אלה נוספו העיתונים היומיים **דבר**, **ידיעות אחרונות**, **מעריב**, **הבקר**, **הצפה**, **המשקיף** ועל המשמר שפרסמו מדורי ספורט.⁶⁵ בין העיתונים התקיימה תחרות שהשפיעה גם על סגנונות הכתיבה השונים והביאה ליצירת סיקור חדש, דינמי וקצבי יותר. העיתון שהיטיב לשקף שינוי זה והיה במידה רבה אחראי להתפתחותו בשדה הספורטיבי ומעבר לו, עד לימינו אנו הוא **חדשות הספורט**, שראה אור לראשונה ב־1954.

תרומתו של "חדשות הספורט" לשפה העברית



ניסיון להכניס לשימוש את המילה "שנישער" בעיתון חדשות הספורט (12.5.1974)

יתרונו המשמעותי של **חדשות הספורט** היה השילוב של שבעה כותבים מנוסים שכבר כתבו בעבר על ספורט. אלכסנדר אלכסנדרוני (מעריב), יעקב אפלויג (בעליו של ספורט ישראל ועורכו), יחיאל ארזי (בעלים ועורך של ספורט ישראל), נחמיה בן אברהם (מעריב וקול ישראל), יזהר ברנר (למרחב, ספורט לעם), יהודה גבאי (ידיעות אחרונות) וישראל פז (על המשמר, ספורט לעם) היו לא רק בעלי ניסיון עשיר בכתיבה אלא גם הכירו היטב את עולם עיתונות הספורט המקומי (ובמידה רבה, גם הבין-לאומי). הידע שלהם הביא לניסיון לייצר עיתונות אחרת, כפי שהסביר יהודה גבאי, ממקימי העיתון: "בעיתונות הכללית השתמשו בסגנון ארכאי ומשעמם. אנחנו הרשינו לעצמנו להחדיר דינמיות בסיקור לעומת השמרנות שהייתה נהוגה אז בעיתונות, זו הייתה פריצת דרך גדולה"⁶⁶. דינמיות זו באה לידי ביטוי גם בשפה והביאה ליצירת מילים חדשות למונחי ספורט שונים, ובהן "נבדל" (במקום אופסייד), "בלם" (במקום סטופר) או "חלוץ מרכזי" (במקום צנטרפור). לאלה נוספו מילים חדשות רבות כגון "שלושער", "תיקול" ואחרות. טנא מנה שלוש מגמות עיקריות בתהליכי העשרת השפה במדורי הספורט: יצירת מילים חדשות ("כדרר" ו"הרשית" למשל, המבוססות על מונחים טכניים בכדורגל: כדור ורשת), יצירת משמעויות חדשות למילים קיימות ("קיצוני", "חתירה" או "פרפר", "בונקר") ויצירת צירופים חדשים שמתבססים על אוצר מילים קיים ("בעיטת יעף")⁶⁷. מגמות אלה באו לידי ביטוי בעיתונות הספורט בראשית דרכה בצורה מינורית והתעצמו במיוחד בחדשות הספורט, אם כי לא כולן השתמשו, התקבלו בשפה העברית. המילה "שנישער" (שחקן המבקיע שני שערים באותו המשחק), למשל, לא נקלטה.

כך, למשל, בגיליון מיום 16 בינואר 1955 של **חדשות הספורט**, שלושה חודשים בלבד לאחר הקמתו, אפשר למצוא שלל ביטויים חדשים שלא היו קיימים עד אז בעיתונות הספורט. בין היתר הופיעו בגיליון זה מילים כגון "חור בהגנה", "להכתיב את קצב המשחק", "חוד ההתקפה", "נתן את הטון", "חסרה רגל מסיימת", "מעוז ההגנה", "אזלת רגל", "עמוד התווך", "מתח את אבריו", "השכין את הכדור ברשת", "מוטט את ההגנה", "הסתערו", "זעזע את המשקוף" ועוד.

כך תואר באותו גיליון משחק כדורגל בין מכבי תל אביב להפועל תל אביב. גם כאן ניכר שימוש מופרז בגרשיים לציון השפה ה"חדשה" שניסה העיתון להכתיב, מגמה שהלכה והתחזקה במהלך שנות החמישים:

חדשות הספורט (1955): "דומה כי 'הדרכי' בין הפועל למכבי עורר אתמול התלהבות רבה יותר ביציעים מאשר על המגרש [...] השחקנים עוררו את הרושם כאילו 'אינן זה חשוב' אם יובקע שער אחד פחות או יותר. רושם זה התחזק עוד יותר לאחר ההפסקה, בשעה שהמשחק ירד עד ל'נקודת הקיפאון' והתנהל – כפי שהעיר אחד על היציע – במהירות של ק"מ לשעה [...] מכבי נאלץ להתגבר שוב על 'ליקויים פנימיים' שנבעו מהעדרם של בנדורי, גולדשטיין ומירמוביץ' [...] השופט כהן [...] היה 'נרגש' מדי [...] רוניק מקבל כדור גבוה וכדי להינצל מ'נבדל' מצפה לירידתו לפניו [...] חמש דקות לאחר מכן יוזם גלזר 'מבצע פרטי' [...] בדקה ה-53 'משך' גלזר את חודורוב מן השער, אבל הכדור שהגיע לרוניק לא נוצל [...] במשחקו של מכבי חלה 'הפוגה' מוזרה".⁶⁸

תחום נוסף שבו פרץ העיתון וסלל דרך היה משחקי מילים. משחקי המילים לא היו המצאה ישראלית והם "יובאו" במידה רבה מעיתונות הספורט מעבר לים, שהייתה עשירה בהם. מקורם היה ברצון להדהים, ליצור אירוניה ולהעביר את החוויה הספורטיבית בדרך הטובה ביותר. המאפיין העיקרי של כותרות הנוצרות ממשחקי מילים הוא הצטעצעות לשונית והיעדר אינפורמציה על האירוע הספורטיבי המסוקר. ואכן, שינוי נוסף שהביאו משחקי המילים לעיתונות הספורט היה היעלמותן של הכותרות האינפורמטיביות ממדורי ועיתוני הספורט. טרם הוצאתו לאור של **חדשות הספורט** תמצתו כותרות הכתבות על פי רוב את תוצאות המשחקים באופן אינפורמטיבי ובעצם ייתרו את הצורך לקרוא את הכתבה עצמה. משחקי המילים בכותרות לא הסגירו את תוצאת המשחק ואת שאירע בו אלא רמזו על מהלך המשחק ותוצאתו ומשכו את הקורא פנימה אל העיתון, כדי לעיין בכתבה עצמה. ככל שהעיתון היה פופולרי יותר גבר השימוש במשחקי המילים בכותרות העיתון. מה שהחל כפרץ יצירתיות במשחקי הכדורגל בליגה הלאומית הפך עוד בשנות החמישים למגמה גורפת של העיתון, שהשפיעה על עיתוני הספורט ומדורי הספורט בשנות השישים והשבעים, שאימצו את השפה הייחודית הזאת וניסו לחקות אותה, לא תמיד בהצלחה. ניסיונות חיקוי אלה הביאו לא פעם לשימוש בשפה וולגרית, שעם הזמן הייתה לחלק בלתי נפרד מעיתונות הספורט. כתבי העת שהתחרו בחדשות

הספורט בשנות השישים, ובהם הד הספורט וספורט כדורגל, היו הראשונים לייצג את העיתונות הפופולרית בתחום הספורט בישראל ולא בחלו בשימוש בשפה זו, כדי לנסות לרכוש עוד קוראים.



משחקי המילים שהיו לסימן ההיכר של חדשות הספורט

לדברי רוזנטל התפתחות משחקי המילים הייתה ניסיון לחפות על התחרות בעיתונות המשודרת, בעיקר בטלוויזיה וברדיו.⁶⁹ ואכן, אפשר לראות את התחזקות המגמה הזאת בשנות השבעים והשמונים, עם כניסתה לענף התקשורת של הטלוויזיה הישראלית. הכותרות היו יצירתיות יותר. משחקי המילים, לעומת זאת, זכו לכותרות גדולות יותר וליצירתיות אין קץ: "כדור הרעם של שום",⁷⁰ "ויינברג החליק על ה'בננה' של שפרינגר",⁷¹ "בבעיטת מספריים 'אזר' הירש את הניצחון הראשון של רובי",⁷² "גוזלן מצא מים בבאר",⁷³ "המסך ירד אחרי פגז של ברד",⁷⁴ ועוד.

אזר ציין כי משחקי המילים מתרכזים בשימוש במילים הקרובות בצליליהן לשמות השחקנים המוכרים וכן בשימוש בצירופים קיימים, בשינוי אחד המרכיבים כדי להתאימו לצורכי התיאור.⁷⁵ טנא סבר כי מדובר בוולגריות לכל דבר ועניין, שבאה לידי ביטוי בניסיון להרשים באמצעות שלל ביטויים הנראים עשירים וצוריים, אולם השימוש שנעשה בהם בפועל עיוות אותם, סירס אותם ויצר לשון וולגרית ויומרנית.⁷⁶ גם מרכיב זה בא לידי ביטוי בחדשות הספורט בשלל ביטויים ציוריים: "זלצר זרה מלח על הפצעים",⁷⁷ "גם סבלנותה של המשרוקית – פקעה",⁷⁸ "ארגז נעץ מסמר ברגע האחרון",⁷⁹ ועוד.

שני מאפיינים נוספים שקיבע **חדשות הספורט** בעיתונות הספורט הם זכרוני הלשון והפרפרוזות. זכרוני לשון הם שימוש בביטויים הלוקחים מתחומים אחרים, כאשר בזיכרון הקורא עדיין חי ההקשר הראשון של הביטוי: "התקווה: אם תרצו – אין זו אשליה"⁸⁰; "'שין' תחת 'שין'"⁸¹; "שיר השירים אשר לשלמה"⁸²; "ארבעה בעקבות אחד שנפסל"⁸³; "לא על מכנס לברו"⁸⁴; "ירושלים מצאה את המטמון"⁸⁵. הפרפרזה היא תיאור של אדם או אירוע בדרך עקיפה; במקום לקרוא לו בשמו מכנים אותו "האיש בשחור", "היהלומים מנתניה", "הקבוצה מהכרמל", "הקבוצה מהבירה", "האורדונים", "הירושלמים", ועוד. מאפיינים אלה אמנם לא היו ייחודיים לעיתוני הספורט, אולם כתבי העיתון שכללו אותן בכמה דרגות והשימוש בהם הפך להרגל שנמשך גם בעיתונות הספורט של ימינו. מאפיין נוסף שבא לידי ביטוי בעיתונות הספורט הוא שימוש בשדות סמנטיים זרים, שמקורו באוצר המילים הספורטיבי שהיה דל מלהביע את הפרץ הלשוני העצום של הספורט. על פי טנא היעדרם של מונחים וביטויים מעולם הספורט, יחד עם יצירתיות מערכתית ורצון לבידול, הביא דרכי ביטוי שונים לתיאור תחרויות ספורט, דרכים הכוללות שימוש במילים וביטויים הלוקחים משדות סמנטיים זרים.⁸⁶ תופעה זו באה לידי ביטוי ב**חדשות הספורט** בעיקר בכותרות הכתבות ובמשחקי המילים עם שמות השחקנים, או עם אירועים שהתרחשו במגרש.

להלן דוגמאות לכותרות ולמשפטים שעשו שימוש בשדות סמנטיים זרים:

מאכלים: "נתניה זוללת את כל נקודות הצמרת" / "תבלין מזרחי של הכרם" / "יפת בישל ארוחה דשנה"

מלחמה: "הקטיושה של קירשנברג" / "בני יהודה חטפו שתי בזוקות" / "הכפר נפל במבצע סיני"

בראות: "כהן הנשים את ימק"א" / "לידה קשה בקטמון" / "השחקנים אלרגיים לרשא של פתח תקווה"

אמנות הבמה / מוזיקה: "הסימפוניה הצהובה" / "דואט בטונים גבוהים" / "אמנות הפנטומימה של השוער הרמת גני"

בעלי חיים: "עופר קל הגליים" / "לביא טרף גם את עצמו" / "שוויצר מסתובב כארי בסוגר"

תופעות טבע: "גל בדרך אל החוף" / "ברק ורעם בכל מחצית" / "מזרחי כיבה את השמש"

תחבורה: "ישראל גרמה תקר לאוסטרליה בדרך לגמר" / "מכבי נדרס על ידי פורד" / "שייע פגע וברח"

מומים: "אורי ניצח בצליעה" / "גריאני, לם וגד מכנס נראו ממש כננסים ליד השבדים" / "נראו צליעותיו של אריה אדלר בולטות יותר"

הגים: "שייע הדליק נר ראשון" / "שנה טובה דמתי" / "מי יצא מעבודות לחירות?"

סרטים / שירים / ספרים: "שייע חלף עם הרוח" / "אין כמו יפו ב-1980" / "עלובי החיים" / "חיפה: מיכאל שלי"

הדרות: "שיר השירים לשירזי" / "אין נביא בעירו" / "שמשון סוף סוף גיבור"

הגידול במספר העיתונים והשבועונים הוותיקים והעלייה בנפחם, לצד פריחת המקומונים, הביאו לשימוש בשפת היומיום בעיתונות הכתובה ולהסרת המחיצות בין לשון הכתיבה לשפת הדיבור. כספי ולימור הצביעו על ארבעה שינויים שעברה השפה העברית בעיתונות בישראל לאורך השנים: רישול לשוני, שימוש גובר בעגה, התפשטות סגנון כתיבה אליים וחדירת הלעז.⁸⁷ ארבעת השינויים הללו חדרו גם לעיתונות הספורט, אולם נדמה כי הגיעו לשיאם בשנות השמונים, עם כניסתו לזירה של העיתון חדשות והגברת התחרות עם חדשות הספורט מחד גיסא ועם מדורי הספורט בעיתונות היומית מאידך גיסא.

וולגריזציה ואמריקניזציה בשנות השמונים

הוצאתו לאור של העיתון חדשות ב-1984, שכלל גם מדור ספורט מורחב, הביאה לשכלול השימוש בשדות סמנטיים שונים: לא עוד שימוש במילים ובכיתוים משדות סמנטיים שונים רק בכותרות אלא גם בגוף הכתבה. ניכר שבחודש הראשון להוצאת העיתון לאור נעשה שימוש בעשרות שדות סמנטיים שונים במדור הספורט בעיתון, במה שנראה כתגובה יצרנית במיוחד כנגד העיתון חדשות הספורט, תוך שימוש בנשק שהוא עצמו המציא. מגמה זו התחזקה בשנה הראשונה לצאת העיתון וסימנה כיוון חדש בסיקור הספורט בישראל, שכלל כתיבה ישירה, בוטה ועשירה בדימויים. להלן דוגמאות לכותרות ומשפטים מתוך כתבות שהופיעו בגיליונות הראשונים של העיתון חדשות.

מלחמה: במחצית הראשונה השמיעה שמשון קולות מלחמה" / "יריות קטנות ועצבניות של נוימן ואוחנה לכיוון תל אביב" / "ידע לשחרר את המפגש מחומר הנפץ שנטען בו"

תופעות טבע / מזג אוויר: "הבצורת תמה" / "שרפו בני יהודה את הדשא" / "הייתה הקבוצה... כמו רוח סערה במגרש היפואי החלקלק"

בעלי חיים: "עלו על המגרש במטרה לטרוף את הכבשים של בית"ר חיפה" / "התחפשו לאריות ושאגו על שחקני יפו המסכנים" / "על כר הדשא הסתובבו שני עדרים בחוסר מעש"

בריאות: "למסדר החולים הקבוע התווספו שני שמות" / "השער הזה היה ריפוי בהלם" / "ויקי פרץ עלה לשחק על רגל אחת"

שינה: "פיהוקים במכתש" / "הדקות הבאות היו עייפות וחסרות עניין" / "90 דקות שינה – ושני שערים"

אמנות הבמה: "השתתפו במופע כוכבי הכרם" / "המחצית השנייה הייתה ה'להיות או לחדול' של נצרת" / "זה היה האות לקבוצתו שאפשר לזרוק את שרביט הניצוח" כלי רכב / נהיגה / מכוונות: "שחקני יבנה [...] באו רכובים ממטולה על קורקינטים" / "מלכה ואברהמי טפטפו קצת דלק לבוכנה הירושלמית" / "למכבי חיפה יש סתימה במנוע"

בישול: "הפועל ת"א [...] עשתה מהפועל באר שבע שישליק כבש אורגינל" / "חתך את ההגנה כמו מרגרינה" / "המלצרים של אביטן"

סרטים וסדרות טלוויזיה: "זה לא כדורגל, זה קן הקוקייה" / "דרדסיני" / "קבוצת הדרדסים התל אביבית"

כסף: "קיבל אשראי עצום" / "המניות של בית"ר קצת בשפל" / "ריפר את קופת הפועל ת"א הריקה".

כאשר מדובר בוולגריות, אפשר וראוי להיזכר באמירה (שגם היא שאילה משדה סמנטי אחר) "הספסל של תל אביב מתוח כמו בתולה בערב כלולות",⁸⁸ שהופיעה בסיקור משחק של בית"ר ירושלים נגד מכבי תל אביב בעיתון חדשות ב־11 במארס 1984. עשרים שנה מאוחר יותר נקט מאמן נבחרת ישראל דאז, שלמה שרף, ביטוי דומה: "אנחנו כמו כלה בליל כלולותיה. היא יודעת שהיא הולכת לקבל, אבל היא לא יודעת כמה". הניסוח זיכה אותו בקיתונות של ביקורת, בניגוד לכתב עיתון חדשות, אולי ממציא הביטוי, שאיש מעולם לא מתח ביקורת על אמירתו ואף לא הרגיש אי־נעימות בגינה.

בראשיתם של שידורי הספורט לטלוויזיה זכו המושגים באנגלית לעדנה מסוימת: "ראנק", "סנטר", "טיים אוט", "איירבול", "מאני טיים", "גארד", "מאטצ'־אפ" ועוד היו רק חלק מהמושגים שנעזרו בהם לסיקור אירועי ספורט שונים, בעיקר כדורסל. למגמה זו היה ביטוי גם בעיתונות המודפסת, שהחליפה את "כדור חוזר" ב"ריבאונד", את "שחקן ציר" ב"סנטר" ואת "פסק זמן" ב"טיים אוט".⁸⁹ במקביל יצרה הטלוויזיה עגה משלה לאירועי הספורט שהייתה מובנת רק לצופים במשחק ולא בהכרח לקוראי הדיווח עליו בעיתונות הכתובה: "זריקה לארבע" (זריקה הרחק מעבר לקו השלוש בכדורסל), "יאללה בלאגן" (משחק לא מסודר), "להיכנס ליער" (לחדור לסל בין שחקני היריבה), "לתפור שלשה" (לקלוע סל לשלוש נקודות) ועוד. מושגים אלה התאפיינו לא רק במילים אנגליות אלא גם ב"סאב־טקסט", עגה שהתבססה על הנחה מסוימת: "הילד" (שחקן צעיר ומבטיח), "גבוה" (שחקן גבוה במיוחד), "צבע" (המקום מתחת לסל), "פיזיות" (מסה של שרירים) ועוד.⁹⁰ שפה זו נבדלה מהשפה היצירתית בעיתוני הספורט, בעיקר כשהתלווה אליה גם פן ויזואלי שהרגיש את המשמעות הסמויה שלה. ההוכחה לנוכחות הלשונית הספורטיבית בחיים התרבותיים של מדינת ישראל קשורה לעובדה כי בעשרים השנים האחרונות נראים מושגי ספורט גם בטקסטים שאינם עוסקים בספורט. הם יכולים להופיע בשמות ספרים, בכותרות מאמרים ובעיקר בתיאורי פרשנות

תניה: דלדו המברח ביד המשמרה ושאגי שרואה להחזיר את עודד (20-24)

ספורט חדשות

שביגל או קפי מעשמיס להחליף את שחרובי (20-27)

גול דרסטאר

שוויצ'ר הסיד הוותיק זיתון למכירה (20-27)

טורק: בהכונן ת"א רוצים לחסל אותי (20-27)

דגמי קרייס, בלדב, שמואל, רזונטל ובראל יעידו מחד לפני ועדת החקירה (20-27)

תוצאות ליגת העל: 1. מכבי תל אביב 2. הפועל תל אביב 3. ביתר שומרון 4. הפועל חיפה 5. הפועל נצרת עילית 6. הפועל כפר סבא 7. הפועל יבנה 8. הפועל קרית גת 9. הפועל קרית מוצקין 10. הפועל קרית שמואל 11. הפועל קרית גת 12. הפועל קרית שמואל 13. הפועל קרית גת 14. הפועל קרית שמואל 15. הפועל קרית גת 16. הפועל קרית שמואל 17. הפועל קרית גת 18. הפועל קרית שמואל 19. הפועל קרית גת 20. הפועל קרית שמואל

2-2 1-3 1-2 0-3 1-1 2-1 0-1 1-3

מנחם על משה: הכנדרים מוצקים אבל איך חנק את הדרבי (24-27)

ספורט חדשות

שוויצ'ר: האהדים מלחצים אתם (26-27)

דרדסיני

תוצאות ליגת העל: 1. מכבי תל אביב 2. הפועל תל אביב 3. ביתר שומרון 4. הפועל חיפה 5. הפועל נצרת עילית 6. הפועל כפר סבא 7. הפועל יבנה 8. הפועל קרית גת 9. הפועל קרית מוצקין 10. הפועל קרית שמואל 11. הפועל קרית גת 12. הפועל קרית שמואל 13. הפועל קרית גת 14. הפועל קרית שמואל 15. הפועל קרית גת 16. הפועל קרית שמואל 17. הפועל קרית גת 18. הפועל קרית שמואל 19. הפועל קרית גת 20. הפועל קרית שמואל

פוצץ 3-1 0-2 0-3 1-1 2-3 2-2 0-1

כותרות השער האחורי (מדור הספורט) בעיתון חדשות בשנות השמונים עם משחקי מילים: "דרדסיני" – חיבור המילים דרדס ושם משפחתו של כוכב הפועל תל אביב משה סיני (11.3.1984) ו"גולדסטאר" – חיבור שם משפחתו של שחקן בית"ר ירושלים אבי גולדרר לביטוי גולסטאר (2.12.1984)

ומאמרי דעה, שבהם נוטים הכותבים להשתמש במאגר דימויים מתחומים שונים. עולם התקשורת המקומי נוטה לעשות שימוש תדיר בביטויים מעולמות ספורט שונים ובהם: "הרקה ה-90", "זמן פציעות" (כדורגל), "פסק זמן" (כדורסל), "נוק-אאוט", "ניצחון בנקודות", "זרק אותו לקרשים", "הסיר את הכפפות", "השליך את המגבת", "שק חבטות", "לרחוק משהו לפינה" (אגרופ), "ראש בראש", "פוטו פיניש", "רץ למרחקים ארוכים", "מרתון" (ריצה), "לעבור את הרף" (קפיצה לגובה), "הרים לו להנחתה" (כדורעף), "פליק-פלאק" (התעמלות קרקע), "הכדור במגרש שלך" (טניס) ועוד.

לסיכום, עיתונות הספורט תרמה תרומה משמעותית להתפתחותה של השפה העברית ואף הקדימה את תהליך הגמשת השפה העברית לו אנו עדים בעשורים האחרונים. במובן מסוים הייתה עיתונות הספורט הראשונה ששברה את התבניות המקובלות בשפה העברית, הגמישה אותה והפכה אותה למדוברת. פער זה בולט במיוחד על רקע אמצעי התקשורת האחרים באותה תקופה, הרדיו ומאוחר יותר גם הטלוויזיה, ששמרו על שפה מליצית גבוהה וסירבו לקחת חלק בהפיכת השפה העברית למדוברת יותר. בהקשר זה נדמה כי לתקשורת הספורט, שזוכה לעתים לזלזול, יש חלק משמעותי הרבה יותר מן המיוחס לה בשינוי השפה העברית. אפשר לראות זאת לא רק במאות ביטויי הלשון

השונים שבהם עשו עיתוני הספורט שימוש בשנים האחרונות, אלא גם בשימוש ההולך וגובר בביטויי ספורט כטקסטים וביטויים חוץ-ספורטיביים, שרובם עדיין שומרים על רלוונטיות, עשורים רבים לאחר שנהגו לראשונה.

נקודה זו ראויה להדגשה נוספת, לטעמי, ולקביעה אפשרית שמקומם של עיתונאי הספורט נפקד שלא בצדק מדפי ההיסטוריה של השפה העברית. בעוד המציאות עצמה – ליגות הכדורגל השונות, המאבקים הפוליטיים והעסקנות – הייתה צבועה לרוב בצבעי שחור לבן, תקשורת הספורט הצליחה, באמצעות המילה הכתובה, להחדיר אליה צבעים רבים נוספים ולהפוך אותה לפורחת ומעניינת הרבה יותר. יצירת שפה חדשה לספורט חידדה גם את ההבדלים בין הספורט לענפי סיקור אחרים, חדשות או כלכלה, למשל, ויצרה בקרב הקוראים וכמובן בקרב העיתונאים, קבוצה סגורה של יודעי ח"ן, המדברת בשפה משלה ובעלת כללים וחוקים משלה. זאת ועוד, עצם הפיכת השפה העברית למדוברת על ידי עיתונות הספורט, קירבה אליה את כל מי שלא התחברו לשפה העברית הגבוהה שהייתה נהוגה באותם ימים. אפשר להניח שהשימוש בשפה פשוטה, במשחקי מילים, בשדות סמנטיים שונים וכמובן בסלנג, פתח את הדלת לפלח אוכלוסייה נכבד מאוד שדיבר בשפה זו והזדהה איתה. ייתכן שהפופולריות של עיתונות הספורט בישראל נבעה, בין היתר, גם מהיצירתיות הרבה של עורכיה וכותביה, האחראים לחלק מהמילים והביטויים שבהם משתמשים עד היום בתיאור אירועים ספורטיביים.

העובדה שגם כיום נוטה תקשורת הספורט להשתמש במילים וביטויים שנהגו על ידי "האבות המייסדים" של עיתונות הספורט לפני למעלה משישים שנה, מלמדת לא רק על יצירתיותם אלא גם על חשיבותן של מילים אלה בתרבות שלנו ואולי גם על הצורך להכיר באנשים שתרמו תרומה חשובה לשפה העברית.

הערות

- 1 מלכה מוצ'ניק, לשון, חברה ותרבות, א, ב, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 2002, עמ' 14; תמר סוברן, שפה ומשמעות: סיפור הולדתה ופריחתה של תורת המשמעים, חיפה: אוניברסיטת חיפה, 2006, עמ' 21.
- 2 נוגה אילני, "על המושא הפנימי בעברית החדשה – שיקולי סגנון", בתוך: רינה בן שחר וגרעון טורי (עורכים), העברית שפה חיה, ב, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, 1999, עמ' 25.
- 3 'י שטרן, "שפה", בתוך: ארתור כהן ופול מנדס-פלור (עורכים), לקסיקון התרבות היהודית בזמננו: מושגים, תנועות, אמונות תל אביב: עם עובד, 1993, עמ' 511.
- 4 רפאל ניר, לשון, מדיום ומסר: עיונים בסגנון וברטוריקה של התקשורת ההמונית בישראל, ירושלים: פזנר, 1984, עמ' 1-9.
- 5 רחל לנדא, מילים וצירופיהן, רמת גן: אוניברסיטת בר אילן, 1980, עמ' 15.
- 6 מוצ'ניק, לשון, חברה ותרבות, עמ' 177.
- 7 ניר, לשון, מדיום ומסר, עמ' 9.
- 8 דן כספי ויחיאל לימור, המתוכים: אמצעי התקשורת בישראל 1948-1990, תל אביב: האוניברסיטה העברית ועם עובד, 1992, עמ' 87.
- 9 ניר, לשון, מדיום ומסר, עמ' 171.

- 10 יעקב רבי, "הלעז בעיתוני ישראל: חיוב ושלילה", בתוך: גבריאל שטרסמן (עורך), **ספר השנה של העיתונאים**, תל אביב: אגודת העיתונאים, 1974, עמ' 306.
- 11 בין המילים שהופיעו בעיתונות היישוב היהודי ונעלמו עם השנים: אימפורט-אקספורט (יבוא-יצוא), אינטרנציונאלי (בין-לאומי), פרסטיז'ה (יוקרה), אינצידנט (תקרית), קונסטטוטוציה (חוקה), ג'סטא (מחווה), קומיסיון (עמלה) ועוד. ראו ניר, **לשון, מדיום ומסר**, עמ' 169.
- 12 בין המילים הלועזיות שהשתגרו בעיתונות בשנים אלה: טלוויזיה, אופציה, רוטציה, קואליציה, פרויקט, אופוזיציה, קונצנזוס ועוד. ראו שם, שם.
- 13 כספי ולימור, **המתוכים**, עמ' 88.
- 14 דוגמה לביטוי שהושפע מלשון זרה היא "לתת גיבוי", ביטוי שיצרו עיתונאים בתרגום שאילה לביטוי האנגלי Backing. הביטוי נפסל בגלל דרך התצורה שלו ובמקומו הציעה האקדמיה בשנת תשכ"א את המונח "תימוכין". באותה שנה נקבע גם המונח "סיקור" במקומו של הביטוי הרווח בעיתונים "כיסוי עיתונאי" של אירוע. ראו ניר, **לשון, מדיום ומסר**, עמ' 171.
- 15 עבר אלרחמן מרעי, "עברית שלנו: לדרכי שילוב הערבית בסלנג הישראלי", **הד האולפן החדש**, 100 (2013), עמ' 120.
- 16 ניר, **לשון, מדיום ומסר**, עמ' 172-176.
- 17 ההדגשות בקטעי העיתונות לכל אורך המאמר הן שלי ומטרתן להדגים את חידושי הלשון השונים.
- 18 "המכבים בהתחרות פוטבול", **הצפירה**, 20.4.1920, עמ' 3.
- 19 א"ר, "הספורט בארצנו", **דאר היום**, 29.6.1923, עמ' 8.
- 20 י' דוידון, "הפועל א' חיפה – מכבי א' ת"א 2-1 (0-0)", שם, 15.7.1930, עמ' 3.
- 21 "מכבי ת"א בירושלים", שם, 23.10.1931, עמ' 6.
- 22 גצל קרסל, **תולדות העיתונות היהודית בארץ ישראל**, ירושלים: הספרייה הציונית, 1964, עמ' 150.
- 23 עוזי אלידע, **העולם בצהוב: לידת עיתונות ההמון הארץ-ישראלית (מ'הצב' ל'האור', 1884-1914)**, תל אביב: המכון לחקר העיתונות והתקשורת היהודית, 2015, עמ' 17.
- 24 ככל הנראה האות צ' התחלפה באות ז' (זלפיות=צלפיות)
- 25 "מדור הספורט", **דאר היום**, 14.12.1927, עמ' 2.
- 26 "אצל הגויים", שם, 26.6.1931, עמ' 6.
- 27 "פועלי בלגיה חוגגים", **דבר**, 13.11.1938, עמ' 5.
- 28 אברהם טנא, "הלשון הציורית של עיתוני הספורט", בתוך: חיים קאופמן וחגי חריף (עורכים), **תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים**, ירושלים: יד בן צבי ומכון וינגייט, 2002, עמ' 379-380.
- 29 ראובן (רוביק) רוזנטל, "כדורגל ושפה", בתוך: גניה דרון דולב (עורכת), **יש אליפות: מאה שנות כדורגל בישראל**, תל אביב: מוזיאון ארץ ישראל, 2012, עמ' 222.
- 30 הוספת הפירוש באנגלית בגוף הכתבה היא שלי.
- 31 "הפועל ת"א – גודד המלך, חיפה – תיקו 1:1", **דבר**, 23.11.1931, עמ' 4.
- 32 ראובן רוזנטל, "נוק אווט בישורת האחרונה", **פנים**, 25 (2016), עמ' 49-55.
- 33 משה אזר, "הרטוריקה של כתבי הספורט", **לשונו לעם**, כד (1974), עמ' 32-31.
- 34 "משחקי האולימפוס", **הצב'י**, 19.7.1912, עמ' 3.
- 35 פ' דגן, "השבוע בספורט", **דאר היום**, 13.8.1919, עמ' 4.
- 36 צבי, "הגביע העברי לכדורגל", שם, 11.5.1923, עמ' 3.
- 37 "מכבי ת"א – מכבי חשמונאי – 2-0 (0-2)", שם, 23.10.1931, עמ' 3.
- 38 א"ל, "חשמונאי ירושלים – מכבי ת"א – 2-0 – ניצחון החשמונאים בתל אביב", שם, 27.1.1933, עמ' 6.
- 39 "הפועל ת"א – גודד המלך, חיפה – תיקו 1:1", **דבר**, 23.11.1931, עמ' 4.
- 40 "הספורט מקרב לבבות", שם, 11.3.1931, עמ' 3.
- 41 "חידוש המשחקים בכדורגל בין 'הפועל' ר'מכבי'", שם, 28.2.1933, עמ' 3.

- 42 לינסמן, "התחרות כדור רגל בין 'הפועל' חיפה ו'מכבי' תל אביב (1-2) (4-3)", **הצפון-חיפה**, 18.6.1926, עמ' 7.
- 43 "להתחרות הגמר של הגביע, שנגמרה שלא בשעתה", **דאר היום**, 13.5.1932, עמ' 5.
- 44 ב"צ, "נבחרת חיפה – נבחרת ירושלים 2-4 (1-0)", שם, 30.5.1933, עמ' 8.
- 45 לינסמן, "התחרות כדור רגל בין 'הפועל' חיפה ו'מכבי' תל אביב (1-2) (4-3)", **הצפון-חיפה**, 18.6.1926, עמ' 7.
- 46 "הפועל ת"א – נבחרת ביירות – 1-5 (1-2)", **דבר**, 29.6.1931, עמ' 3.
- 47 י' גרינסקי, "סלביה בולגריה – הפועל תל אביב – (1-1) 0-0", **דאר היום**, 31.3.1933, עמ' 7.
- 48 כספי ולימור, **המתווכים**, עמ' 87.
- 49 טנא, "הלשון הציורית של עיתוני הספורט", עמ' 377.
- 50 "מכבי ת"א בירושלים", **דאר היום**, 23.10.1931, עמ' 6.
- 51 צ"ש, "מדורר האספורט", שם, 28.7.1933, עמ' 8.
- 52 "עונת הכדורגל מסתיימת בארץ", שם, 17.7.1931, עמ' 6.
- 53 ש' הרצנו, "על פני העולם", **דבר**, 8.9.1931, עמ' 3.
- 54 "שוויץ – פורטוגל 0:1", שם, 20.11.1938, עמ' 5.
- 55 נ' בן אהרון, "בכדורגל: מכבי אבישלוס (פ"ת) – מכבי חשמונאי 0:1", **דאר היום**, 11.11.1934, עמ' 4.
- 56 ח' רבין, "העברית כבחירה רצונית וללא מיסוד", **קתדרה**, 2 (1975), עמ' 102-107.
- 57 "הפועל ת"א – נבחרת ביירות – 1-5 (1-2)", **דבר**, 29.6.1931, עמ' 3.
- 58 נמש, "הכוח ת"א מנצח את מכבי ת"א 1:3", שם, 13.1.1936, עמ' 9.
- 59 "משחק דמים על מגרש הפועל חיפה – האם זהו ספורט?", **דאר היום**, 23.1.1936, עמ' 7.
- 60 י' אבי-גלעד, "משחקה הראשון של נבחרת הצבא הפולני", **הבקר**, 21.6.1942, עמ' 6.
- 61 יחיאל לימור, "תקשורת ההמונים בישראל", בתוך: אפרים יער וזאב שביט (עורכים), **מגמות בחברה הישראלית**, ב, תל אביב: האוניברסיטה הפתוחה, 2003, עמ' 1017-1101.
- 62 ש' לקס, "הפועל ת"א – המכבי ת"א – 2:6 (1:3)", **דבר**, 16.6.1942, עמ' 6.
- 63 ש' מזור, "יובדינה – הפועל חיפה 0:6", **ספורט לעם**, 10.1.1954, עמ' 1.
- 64 לימור, "תקשורת ההמונים בישראל", עמ' 1080-1081.
- 65 חנן תומר, "עלייתם ונפילתם של כתבי העת הספורטיביים בארץ ישראל ובמדינת ישראל", **קשר**, 58 (2022), עמ' 181-204.
- 66 מצוטט אצל יחיאל לימור, אילן תמיר ואורלי שיפמן, "ההצלחה שהרגה את העיתון: רקוויאם לחדשות הספורט, העיתון שהשפיע על עיצובה ומיסודה של עיתונאות הספורט בישראל", **קשר**, 45 (2013), עמ' 95-103, 98.
- 67 טנא, "הלשון הציורית של עיתוני הספורט", עמ' 379.
- 68 "ניצחון תוך חמש דקות", **חדשות הספורט**, 16.1.1955, עמ' 8.
- 69 רוזנטל, "כדורגל ושפה", עמ' 219-224.
- 70 ע' שוורץ, "כדור הרעם של שום", **חדשות הספורט**, 25.1.1970, עמ' 4.
- 71 "יניברג החליק על ה'בננה' של שפרינגר", שם, 25.1.1970, עמ' 6.
- 72 ע' שוורץ, "בבעיטת מספריים 'גור' הירש את הניצחון הראשון של רובי", שם, 29.3.1970, עמ' 5.
- 73 ח' גלזר, "גוזלן מצא מים בבאר", שם, 5.4.1970, עמ' 3.
- 74 הנ"ל, "המסך ירד אחרי פגז של ברד", שם, 3.5.1970, עמ' 3.
- 75 משה אור, "הרטוריקה של כתבי הספורט", **לשוננו לעם**, כד (1974), עמ' 15-32, 132-141.
- 76 טנא, "הלשון הציורית של עיתוני הספורט", עמ' 379.
- 77 צ' קופמן, "זלצר זרה מלח על הפצעים", **חדשות הספורט**, 1.3.1970, עמ' 5.
- 78 ע' אקרמן, "גם סבלנותה של המשרוקית – פקעה", שם, 1.3.1970, עמ' 3.
- 79 י' שגיא, "ארגז נעץ מסמר ברגע האחרון", שם, 31.5.1971, עמ' 2.

- 80 ע' פזטל, "התקווה: אם תרצו – אין זו אשליה", שם, 9.2.1970, עמ' 5.
- 81 צ' קופמן, "שינ' תחת 'שינ'", שם, 15.2.1970, עמ' 5.
- 82 ע' גלילי, "שיר השירים אשר לשלמה", שם, 26.4.1970, עמ' 2.
- 83 "ארבעה בעקבות אחד שנפסל", שם, 26.5.1971, עמ' 1.
- 84 א' פינקלשטיין, "לא על מכנס לברו", שם, 14.4.1974, עמ' 3.
- 85 ש' וילאנצ'יק, "ירושלים מצאה את המטמון", עמ' 2, 12.5.1974.
- 86 טנא, "הלשון הציורית של עיתוני הספורט", עמ' 380.
- 87 כספי ולימור, המתוכים, עמ' 88.
- 88 יוסי טוהר, "בית"ר ירושלים שמחת עניים תיקו", חדשות, 11.3.1984, עמ' 27-28.
- 89 לימור, "תקשורת ההמונים בישראל", עמ' 1080.
- 90 רוזנטל, "נוק אאוט בישורת האחרונה", עמ' 49-55.